

Slovenski literarni prevod je v obdobju 1945–1965 ohranjal v bistvu enak položaj kot pred vojno: de facto je bil nepogrešljiv del slovenske kulture, komplementarno dopolnilo domači literarni produkciji. Spremenilo pa se je predvojno načelno stališče, naj prevodna literatura zajema samo vrhunske umetnine, ki naj bodo po provenienci iz različnih kultur. V letih 1945–1950 so močno prevladovali prevodi iz ruščine, vodilo pri izbiri pa ni bila samo literarna kvaliteta izvornika. Po letu 1950 se je izbira spet razširila, a prevladovale so ruska, francoska, nemška in zlasti anglo-ameriška literatura; časovno, zvrstno in narodnostno je bila izbira čedalje širša. V 50. letih se je izrazila bojazen, ali prevedena literatura ne spodriva domače. Podatki kažejo, da bi to lahko veljalo samo za pripovedništvo, zlasti roman, za poezijo, in dramo pa ne. – V šibko razviti poetiki in kritiki prevoda se je ohranjalo stališče, naj bo prevod rajši umetnina v slovenskem jeziku kakor natančna, a nepesniška, filološka reprodukcija originala.

Majda Stanovnik
LITERARNI
PREVOD
NA
SLOVENSKEM
1945–1965

I.

Po osvoboditvi in izredno hitri obnovi kulturnih institucij leta 1945 sta položaj slovenskega literarnega prevoda določali dve osnovni predpostavki: prvič, pritrdilni odnos do prevoda nasploh, in drugič, spoznanje, da je literarni prevod posebna prevodna zvrst, ki spada v območje literature in se zato loči od drugih vrst prevoda, je pa nujen sestavni del nacionalne literarne produkcije.

Ti dve predpostavki sta razberljivi iz obsega in značilnosti prevedene literature, torej iz dejanskega uresničevanja načela, o katerem očitno ni bilo več treba pisati in razpravljati ali ga sploh omenjati, ker je pač že veljalo za splošno sprejeto, samo po sebi razumljivo vodilo založnikov, urednikov, gledališčnikov, skratka, odločilnih kulturnih delavcev. Za tako vodilo sta navedeni predpostavki lahko veljali od srede leta 1945 in nato v vsem obdobju razcveta slovenske kulture po osvoboditvi zato, ker sta bili načelno sprejeti in praktično uveljavljeni že v obdobju med svetovnima vojnama. To obdobje in obdobje po osvoboditvi je namreč povezovala dovolj močna kontinuiteta delovanja prevajalcev, med katerimi je bilo precej literarnih ustvarjalcev širšega profila – pesnikov, pisateljev, dramatikov, kritikov. Nekateri med njimi so bili zraven še uredniki ali celo založniki, skratka, ugledne in vplivne osebnosti deloma že v dvajsetih, predvsem pa v tridesetih, štiridesetih in petdesetih letih in tudi še pozneje. To so bili npr. Oton Župančič (1878–1949), Alojz Gradnik (1882–1967), Fran Bradač (1885–1970), Anton Sovrè (1885–1963), Izidor Cankar (1886–1958), Vladimir Levstik (1886–1957), Fran Albreht (1889–1963), Josip Vidmar (1895–), Karel Dobida (1896–1964), Božidar Borko (1896–1980), Silvester Škerl (1903–1974), France Vodnik (1903–1986), Božo Vodušek (1905–1978), Mile Klopčič (1905–1984), Tone Potokar (1908–1985) in še več drugih.

Objavljanje ter publicistično in kritično spremljanje literarnih prevodov se je na Slovenskem že v dvajsetih in tridesetih letih ustalilo kot dovolj močna, nepretrgana vzporednica objavljanju ter publicističnemu in kritičnemu spremljanju avtohtone slovenske literature. Temu ustrezno so se v dnevnem tisku in v literarni periodiki za to področje ustalile oznake »prevodna literatura«, »prevodna književnost« in »prevodno slovstvo«, ki so se rabile izmenično, tj. sinonimno.¹ Sredi dvajsetih let je Josip Vidmar utemeljil potrebo po kritičnem vrednotenju sprotne prevodne produkcije; sam je kot kritik in kot urednik revije

»Kritika« poskrbel, da se je ta kritična zvrst na Slovenskem začela opazneje gojiti, hkrati pa je tudi določno opredelil načelno potrebnost prevodne literature ih še posebej pomen slovenske prevodne književnosti kot nujnega sestavnega dela slovenske kulture: »Kulturno dozorevanje našega naroda rodi z vsakim dnem večjo potrebo po lastnem, čim popolnejšem prevodnem slovstvu, ki naj nam nudi možnost, seznaniti se v domačem jeziku z deli tujih literatur.«²

Glede na osnovna stališča do prevodne literature je bil torej njen položaj neposredno po osvoboditvi in nato vse odtlej pri nas enak kakor pred drugo svetovno vojno. To je pomembna vez med obdobjema, ki ju sicer loči štiriletna zarez druge svetovne vojne, kulturnega molka na Slovenskem in z njima povezanega zastoja institucionalno pogojenih kulturnih dejavnosti. Nadaljnje značilnosti predvojne in povojne prevodne literature na Slovenskem pa so si v marsičem različne, zato pomeni ne samo prva, ampak tudi druga polovica štiridesetih let obdobje vsebinske diskontinuitete v razvoju, ki je, prej in pozneje potekal ob zelo podobnih načelno-programskih izhodiščih.

Ko je Josip Vidmar sredi dvajsetih let opredelil pomen in funkcijo prevodne literature na Slovenskem, ji je namreč hkrati določil tudi osnovne značilnosti in programsko usmeritev, in sicer s tremi postulati: z vrhunsko literarno kvaliteto prevajanih izvirnikov, z njihovo narodnostno-jezikovno raznovrstnostjo in s kvaliteto prevoda. To troje bi pač lahko veljalo za prevodno književnost v kateremkoli jeziku, za slovensko pa se je Vidmarju zdelo še zlasti nujno, ker naj bi odtehtalo majhen obseg, ki ga prevodni literaturi tako kakor kulturnim in drugim dejavnostim majhnega naroda nasploh določa njegovo šibko ekonomsko zaledje: »Pri nas, ki smo majhen in zato gospodarsko šibak narod, bi bilo treba prevajalstvo posebno skrbno urediti. Naše prevodno slovstvo ne more biti tako obsežno, kakor prevodno slovstvo velikih narodov. Zato bi se moralo omejiti le na največje predstavnike vseh narodov.«³

To načelno usmeritev je v začetku tridesetih let podprl in dopolnil Fran Albreht. Tudi njemu je bilo jasno, da dejanski obseg naše prevodne literature omejujejo zmogljivosti majhnega naroda. To konkretno kategorijo pa je povezal s Cankarjevo metaforično oznako »naroda-proletarca« in iz nje izpeljal zahtevo, naj bi na Slovenskem razširili krog prevajanih književnosti zlasti z literarnimi deli majhnih, »proletarskih«, ne samo velikih narodov.⁴

Založniški programi so v tridesetih letih kar precej upoštevali zahteve po kvaliteti in raznovrstnosti prevodne literature: poleg splošno priznanih in uspešnih sodobnih del, tudi tistih iz literatur manjših narodov, npr. skandinavskih in balkanskih, so izhajala v slovenskih prevodih dela iz antičnih književnosti in iz različnih obdobjev večjih evropskih literatur. Med njimi je bila zmerom vidno upoštevana tudi ruska, že med svetovnimi vojnami pa smo med književnostmi manjših narodov verjetno tudi s prevodi, ne samo z informativnimi članki, nekoliko izčrpnje kakor druge spoznavali hrvaško in srbsko.

Leta 1945 se je načelo uravnovešene raznovrstnosti prevodne literature molče umaknilo izrazito enostranskemu, ideološko-politično pogojenemu pospeševanju prevodov iz ruske in sovjetske književnosti, seveda na račun drugih, posebno zahodnoevropskih literatur. Iz podatkov, objavljenih v popisu izdanih knjig in v statističnih preglednicah *Slovenske bibliografije*,⁵ si je mogoče ustvariti dovolj jasno in zanesljivo predstavo o notranji razčlenjenosti slovenske prevodne lite-

rature in o spreminjajočih se deležih posameznih narodnih literatur v njej. Za orientacijski pregled so tu navedeni podatki le za začetno in sredinsko leto vsakega desetletja, razen za leto 1945, ki ga *Slovenska bibliografija* zajema skupaj z letoma 1946 in 1947 in zato tudi preglednica zajema to obdobje kot enoto zase.

I. Število in narodnostna razčlenjenost slovenskih literarnih prevodov:

Leto	Skupaj knjig	Od tega iz:					drugih
		hrv., srb.	rus.	angl. amer.	nem.	franc.	
1945-47	110	14	67	5	1	6	17
1950	64	10	22	9	5	7	11
1955	119	9	9	24	24	25	28
1960	141	19	14	33	14	23	38
1965	254	30	17	87	42	23	55

V odstotkih:

1945-47	100	13	61	4,5	1	5,5	15
1950	100	16	34	14	8	11	17
1955	100	7,5	7,5	20	20	21	24
1960	100	13,5	10	23,5	10	16	27
1965	100	12	7	34	16	9	22

Iz teh podatkov je videti vsaj štiri poglobitve značilnosti slovenske prevodne literature v obdobju 1945-1965:

1. Fizični obseg te literature, tj. število prevedenih knjig je v tem obdobju stalno in izrazito naraščalo, od l. 1950 do l. 1965 se je vsakih pet let skoraj podvojilo.

2. V vsem tem obdobju je bila pretežna večina knjig prevedenih iz petih velikih književnosti – ruske, angleške in ameriške, nemške in francoske. Skupni delež vseh drugih, všteti srbsko in hrvaško, ki sta bili med književnostmi manjših narodov izraziteje zastopani, je znatno manjši.

II. Razmerje med skupinama bolj in manj prevajanih književnosti

Leto	Rus., angl., am., nem., franc. literatura skupaj	Druge literature skupaj
1945-47	72 %	28 %
1950	67 %	33 %
1955	68,5 %	31,5 %
1960	59,5 %	40,5 %
1965	66 %	34 %

3. Delež ruske književnosti je bil v letih 1945-47 nesorazmerno velik (61 %), nato pa se je ves čas izrazito krčil in v letu 1965 močno padel (7 %). Angleška in ameriška literatura sta bili sprva zastopani z zelo majhnim deležem (4,5 %), ki pa je ves čas vztrajno naraščal in v letu 1965 zavzel že dobro tretjino (34 %) slovenske prevodne literature. Zastopanost teh dveh literatur in ruske je bila torej v obravnavanem obdobju obratno sorazmerna, pri čemer pa je treba omeniti, da je število prevedenih knjig iz ruščine po letu 1955 dejansko spet narašča:

lo (prim. prvo razpredelnico), čeprav se je njihov delež glede na celoto zmanjševal, na drugi strani pa največji delež angleške in ameriške književnosti (34 %) še zdaleč ni dosegel največjega deleža ruske književnosti (61 %).

4. Tudi število knjig, prevedenih iz vseh drugih literatur razen iz ruske, angleške in ameriške, nemške in francoske, je v obdobju od 1945 do 1965 stalno naraščalo, medtem ko je njihov skupni delež naraščal do leta 1960, leta 1965 pa se je spet skrčil. Med literaturami, ki so bile šibkeje, toda stalno zastopane, sta antična grška in rimska, ponavadi še z nekaj več knjigami pa poleg hrvaške in srbske tudi italijanska, češka, poljska in severnoevropske literature.

Čedalje večji obseg slovenske prevodne književnosti, vzporeden razmahu avtohtone slovenske literature, je torej upravičeno zbujal zadovoljstvo, njena struktura in kvaliteta pa sta prav tako upravičeno zbujali pomisleke in ugovore. A še nekaj časa po vojni je tako kakor prej, v obdobju med svetovnjima vojnama, veljalo, da je osnovna spoznanja in splošnejše ugotovitve o prevodni književnosti mogoče povedati tako na kratko, da jih ni treba objavljati v samostojnih člankih, esejih ali celo razpravah, pač pa jih je še najprikladneje vplesti h kritičnim pregledom posameznih prevodov. Povojne literarne revije sicer niso obnovile stalnega, četudi le vzorčnega kritičnega predstavljanja novih prevodov, sčasoma pa so spričo očitnega dejstva, da je kvaliteta mnogih objavljenih prevodov zdrknila pod raven, kakršno je zahtevala in v precejšnji meri tudi uveljavila predvojna kritika, vsaj tu in tam le objavile kak kritičen spis. Značilno je, da so kritične ugovore zbujali predvsem prevodi literarno dognanih izvirkov, ki so se močno razhajali z njimi že na jezikovno-sporazumevalni, kaj šele na literarno-sporočilni ravni. Precej splošnih ugotovitev o temnih, negativnih straneh naše čedalje obsežnejše prevodne literature je ob objavi nekega srbskega prevoda Prežihovih *Samorastnikov* zapisal Tone Potokar,⁶ Nikolaj Preobraženski pa je njegove trditve podprl z izredno izčrpno, eksemplarično kritiko mnogoterih neskladnosti slovenskega prevoda z ruskim izvirkom *Tihoga Dona* Mihaila Šolohova.⁷ Ker ta prevod sploh ni sodil med slabše, ki so jih takrat objavljali, prav gotovo pa je spadal med zahtevnejše, je Preobraženski dejansko pokazal na širši problem – dvomljivi učinek nenadne poplave prevodov iz ruščine.

Za problemom jezikovne in literarne kvalitete posameznih prevodov in slovenske povojne prevodne literature nasploh sta v zgodnjih petdesetih letih prišla v ospredje še problem skladnosti in kakovosti njene sestave in problem njenega razmerja do avtohtone slovenske literature. Kakor že omenjeno, so se osnovna stališča o tem dvojem ujemala s tistimi, ki sta jih Josip Vidmar in Fran Albreht izrazila že v dvajsetih in tridesetih letih, toda Herbert Grün⁸ in Lojze Smasek⁹ sta jih podprla s konkretnimi analizami povojne prevodne književnosti in odprla tudi nekaj novih vidikov.

Herbert Grün se je ponovno, s podobnimi kritičnimi pogledi na literarno raven izvirkov, zajetih v sestavo naše prevodne literature v tridesetih in štiridesetih letih, kakor jih je že prej izrazil Albreht, postavil za visoko kakovostno raven prevajanih del in tudi za njihovo narodnostno raznovrstnost. Idealna prevodna literatura, na katere sestavo lahko vpliva premišljen izbor, tj. pretehtana prevodna politika, naj bi bila po njegovem prepričanju prvovrstna in hkrati vsestranska literatura. Njena vsestranskost naj bi bila trojna: jezikovno-narodnostna, časovno-stilna in literarno-zvrstna. Grün je prepričljivo pokazal, da so

v slovenski prevodni književnosti sredi 20. stoletja po vseh treh vidikih zijale še velikanske vrzeli, največje v moderni literaturi in še posebno v poeziji, dramatiki in esejistiki, ki so bile v primeri s pripovedništvom ali določneje rečeno kar z romanom nesorazmerno slabo zastopane.

Grünovo opozorilo na zvrstno neuskkljenost slovenske prevodne književnosti se je dotaknilo enega izmed perečih in verjetno trajnejših problemov njene sestave. Tu ga je mogoče dokumentirati samo za obdobje od leta 1945 do 1951, ko so imele statistične preglednice v *Slovenski bibliografiji* podatke o leposlovnih knjigah še razčlenjene v rubrike »Pesništvo«, »Drama« in »Pripovedništvo«. V tem obdobju pa je nesorazmernost deleža pripovedništva v primeri s skupnim deležem pesništva in dramatike res izrazita: pripovedništva je v tem času približno tri četrtine ali več, pesništva in dramatike četrtno ali manj.

III. Delež in razmerja literarnih vrst v slovenski prevodni književnosti

Leto	Prevodi knjig skupaj	Od tega pesništvo	drama	pripovedništvo
1945-47	110	3 (3 %)	22 (20 %)	85 (77 %)
1948	35	2 (6 %)	7 (20 %)	26 (74 %)
1949	33	3 (9 %)	6 (18 %)	24 (73 %)
1950	64	8 (12,5 %)	8 (12,5 %)	48 (75 %)
1951	77	6 (8 %)	8 (10 %)	63 (82 %)

Lojzeta Smaska sta prav tako kakor Grüna zaskrbeli kvaliteta in sestava prevodne literature, zlasti razraščanje komercialno uspešnih del na račun umetniških, poleg tega pa je načel še problem ustreznega sorazmerja med prevedeno in izvirno domačo književnostjo v založniških programih. Zaskrbelo ga je namreč, da se prevodna literatura preveč razrašča na račun avtohtone, in v tem je začutil grožnjo domači kreativnosti – podobno kakor je Albrecht že v začetku tridesetih let posumil, da vsesplošni evropski razmah prevodne književnosti ni samo izraz potrebe po mednarodni literarni in siceršnji komunikaciji, tj. po spoznavanju med narodi, ampak je tudi nekakšno nadomeščanje domače literature, se pravi posledica pojemanja ustvarjalnosti v posameznih nacionalnih književnostih. Prevod se torej niti pred vojno niti po njej kot nadomestek za domačo literaturo ni zdel sprejemljiv, čeprav o njegovi siceršnji potrebnosti ni več bilo nobenega dvoma.

Podatki kažejo, da je delež prevodne književnosti vsaj v obdobju od 1950 do 1965 presegal delež izvirne domače, vendar ne toliko, da bi lahko imeli avtohtono literarno produkcijo za ogroženo ali zapostavljeno.

IV. Delež in razmerje med slovensko izvirno in prevodno književnostjo

Leto	Leposlovje skupaj	Od tega izvirno	prevedeno
1945-47	266	156 (59 %)	110 (41 %)
1950	125	61 (49 %)	64 (51 %)
1955	216	97 (45 %)	119 (55 %)
1960	238	97 (41 %)	141 (59 %)
1965	462	208 (45 %)	254 (55 %)

Res pa je položaj povsem drugačen, če si ga ogledamo razčlenjenega v »pesništvo, dramo in pripovedništvo«. Tu se pokaže, da delež prevodne književnosti nikoli ni bil večji od domače niti v pesništvu niti v dramatik, pač pa je vedno prevladoval v pripovedništvu, in vtis, ki ga je delalo stanje v pripovedništvu, se je očitno posploševal na celotno prevodno literaturo. Iz že prej navedenega razloga lahko to trditev preverimo ob podatkih za obdobje od leta 1945 do 1951.

V. *Delež in razmerje med izvirno in prevodno književnostjo po vrstah:*

Leto	Pesništvo		Drama		Pripovedništvo		Skupaj	
	izvirna dela	prevodi	izvirna dela	prevodi	izvirna dela	prevodi	izvirna dela	prevodi
1945-47	49	3	30	22	77	85	156	110
1948	7	2	8	7	16	26	31	35
1949	19	3	12	6	31	24	62	33
1950	23	8	11	8	27	48	61	64
1951	23	6	10	8	32	63	75	77

a) *po številu knjig*

b) *v odstotkih*

1945-47	94 : 6	58 : 42	48 : 52	59 : 41
1948	80 : 20	53 : 47	38 : 62	47 : 53
1949	86 : 14	67 : 33	56 : 44	65 : 35
1950	74 : 26	58 : 42	36 : 64	49 : 51
1951	79 : 21	56 : 44	34 : 66	49 : 51

Pisanje o slovenski prevodni književnosti pa v obravnavanem obdobju ni bilo namenjeno samo domači javnosti, temveč v precejšnji meri tudi mednarodni. Pred tretjim kongresom Mednarodne zveze prevajalcev (FIT) leta 1959 v Bad Godesbergu je namreč Edmond Cary razposlal po svetu vprašalnik s tremi vprašanji; prvo med njimi je poizvedovalo, kakšno vlogo ima po anketiranečevem mnenju prevod v literaturi njegove domovine in kakšen pomen mu pripisuje sam. Med več kakor sto odgovori, ki jih je Cary dobil in nato objavil v kongresnem zborniku, so jih sorazmerno veliko prispevali slovenski avtorji – Fran Albreht, Božidar Borko, Branko Rudolf, Janez Gradišnik, Viktor Jese-
nik in Silvester Škerl.¹⁰ Vlogo prevoda v Jugoslaviji in Sloveniji so soglasno ocenili kot veliko in pomembno, po Gradišnikovem mnenju celo preveliko v primeri z izvirno literarno produkcijo. Albreht je položaj literarnega prevoda v Jugoslaviji ilustriral s statističnim podatkom, da je v celotni literarni produkciji kar dve tretjini prevedene,¹¹ Škerl pa je za slovensko področje – podobno kakor pred njim že Lojze Smasek¹² – trdil, da je delež prevodne književnosti v celotni literarni produkciji celo večji, kar tričetrtinski.¹³ Glede na podatke iz *Slovenske bibliografije* so te navedbe pretirane celo v okviru pripovedništva, kaj šele glede celotnega količinskega razmerja med avtohtono in prevedeno literaturo. Mednarodna javnost je torej dobila ustrezno oceno o položaju in pomenu slovenske prevodne književnosti, pač pa netočne podatke o njenem obsegu in razmerju do izvirne domače literature, kakor tudi o njenem deležu v celotni slovenski knjižni produkciji.

Silvester Škerl namreč ne navaja samo razmerij, tako kakor Fran Albreht, ampak tudi orientacijske številke, med njimi to, da na Slovenskem izide letno okrog 150 knjig. Ne da bi bilo to izrecno povedano, lahko sklepamo, da je s tem mišljena samo leposlovna produkcija, tj. literatura v ožjem pomenu besede, ne pa celotna knjižna produkcija, kakor bi se Škerla tudi dalo razumeti, niti ne njen najboljše del. Leposlovje je res tisti del knjižne produkcije, ki je namenjen najširšemu krogu bralcev in zaradi tega tudi najbolj splošno znan in odmeven, vendar v povojnem obdobju glede na zanesljive bibliografske podatke količinsko ni prevladoval.

VI. Obseg in delež izvirne in prevedene književnosti v knjižni produkciji

Leto	Število vseh knjig	Od tega izvirna literatura	prevedena literatura	skupaj
1945-47	1462	156 (10 %)	110 (8 %)	266 (18 %)
1950	642	61 (10 %)	64 (10 %)	125 (20 %)
1955	907	97 (11 %)	119 (13 %)	216 (24 %)
1960	1088	97 (9 %)	141 (13 %)	238 (22 %)
1965	1508	208 (14 %)	254 (17 %)	462 (31 %)

V preglednici navedenih knjižnih enot in razmerij ne gre jemati absolutno, ampak s pridržkom, da na področje literature sodijo tudi prevodi slovenskih literarnih del v tuje jezike, ki jih *Slovenska bibliografija 1945-47* navaja posebej, in vsaj del knjig iz statističnih rubrik »Povesti za otroke, slikanice« in »Biografije«. Ti dodatki bi delež leposlovja v celotni knjižni produkciji prvega povojnega desetletja sicer povečali, vendar nikakor ne toliko, da bi pretehtal vse druge.

Še pomembnejši pa je pri vseh podatkih, ki jih navajajo preglednice, pridržek, da dejansko kažejo bolj industrijsko, predmetno knjižno produkcijo v tiskarsko-založniškem pomenu besede kakor ustvarjalno produkcijo pisateljev in prevajalcev, saj niti pri izvirni niti pri prevodni literaturi ne ločijo prvih natisov in ponatisov. Obseg ustvarjalne produkcije izvirnikov in prevodov ter razmerij med njimi bo treba še ugotoviti.

Ne glede na to pa lahko sodimo, da sta bili prvi povojni desetletji v celoti gledano zaradi razmaha prevodne literature tudi čas evforije slovenskega prevajalstva in prevajalcev. O tem nas prepričuje npr. Albrehtov odgovor na Caryjevo vprašanje o pomenu literarnega prevoda, ki se kar mimogrede zasukne od prevoda k prevajalstvu in prevajalcem: »Prevajanje literarnih del ima v moji domovini (Jugoslaviji) močno vidno in nadvse važno vlogo. [...] Po mojem mnenju je prevajanje težko in odgovorno delo. To delo je izredno važno ne samo za notranji kulturni razvoj dežele, ampak je tudi velikega mednarodnega pomena. Prevajalci zidajo mostove med narodi [...] s svojim delom služijo globoki mednarodni misli,«¹⁴ se pravi ideji internacionalizma.

II.

Osnovni predpostavki o pritrdilnem odnosu do prevoda in zavešči, da je literarni prevod posebna zvrst prevoda, se nista izražali samo

v povojni slovenski prevajalski politiki, ampak tudi v poetiki prevoda. O tej so razmišljali in pisali večinoma isti avtorji, najpogosteje sami aktivni prevajalci in kritiki prevodov. Kot poetološki načeli so omenjeni izhodišči transformirali v dve vodilni tezi: prvič, literarni prevod je prevod umetnine, torej je načelno tudi sam umetnina, in drugič, literarni prevod naj v svojem jezikovnem okolju učinkuje tako, kot da bi bil izvirnik.

Drugo načelo, ki je izoblikovano kot optativno-normativni postulat, je bilo po Vidmarjevi izjavi Župančičeva maksima, ki jo je Vidmar zapisal takole: »Delo bodi v prevodu tako, kakršno bi avtor napisal, če bi bil Slovenec.«¹⁵ Otona Župančiča je kot vrhunskega prevajalca in zato tudi kot vrhovno avtoriteto naše prevodne literature priznavala slovenska predvojna in povojna kulturna javnost, poleg Josipa Vidmarja npr. Anton Sovrè,¹⁶ Fran Albreht in drugi. »Kritična generacija« je v začetku petdesetih let Župančičeve prevode ocenila selektivno. Tone Pavček je npr. o njih pisal spoštljivo, čeprav je nekatere zavrnil kot pesniško neustrezne, Župančičev prevajalski nazor pa je v glavnem prevzel. Menil je, da mora biti prevod v celoti in v nadrobnostih enako dognan kakor izvirnik, a ne samo to: »Prevod naj se bere v slovenščini kakor slovenska pesem.«¹⁷ Tudi za Janeza Menarta je še sredi šestdesetih let bilo »glavno, že dolgo znano pravilo [. . .]: prevod naj bo tak, kot da bi bil izvirna pesem.«¹⁸

To stališče je seveda določalo tudi poglede na razmerje med izvirnim in prevedenim besedilom. Josip Vidmar je o tem menil, da je pri prevodu »umetniška točnost« važnejša od »logične točnosti« ali »vnanje verodostojnosti« ali »smiselne verodostojnosti«, čeprav je dejansko skoraj nedosegljiva. A celo »umetniško dober prevod, ki vnanje ni čisto točen, je boljši kot neumetniški prevod največje točnosti.«¹⁹ Anton Sovrè je z nekoliko drugačnim izrazjem, utemeljitvami in izpeljavami izražal podobno prepričanje: spričo različnih jezikovnih struktur in različnih etičnih in estetskih načel starega in modernega sveta »tudi najbolj dovršen prevod« iz antične literature »ne more biti drugega nego bolj ali manj zvežen ali spačen odraz izvirnika. [. . .] Prevod utegne postati tolmač izvirnika – več tudi ne more biti, obenem pa vendar sam po sebi umetnina, zrasla na domači zemlji, prepojena z domačo krvjo, kot nekaka sinteza hellensko-slovenske duševnosti, ki živi svoje lastno življenje in izžareva svojo plodivno silo tudi na samoniklo ustvarjajočo pesniško tvornost.«²⁰

Jasno je bilo torej, da je prevod besedilo, vezano na izvirnik in odvisno od njega, vendar je njegova lastna literarna učinkovitost veljala za važnejšo od stroge, dosledne zvestobe izvirniku. Privrženci in nadaljevalci Župančičeve prevajalske metode in poetike so zato zagovarjali »lepši«, a svobodnejši prevod v primeri z »zvestejšim«, a okornejšim. Prevod je veljal za umetniško reprodukcijo izvirnika, ne za njegov mehanični posnetek. Sovrè je celo takrat, kadar je razpravjal o »tehnikih prevajanja«, to je o splošnem, priučljivem, »obrtniškem« prevajalskem znanju, ugotavljal: »Dobro prevajanje je umetnost [. . .], zato se tistega, kar je v njej najboljše in najvišje, prevajalcu ni moč naučiti, ako mu manjkajo naravni dar, kombinacijska zmožnost, tanek posluh za stil in še več drugih lastnosti, ki naj bi njegovo delo dvigale iz obrtniških nižin na umetniško raven.«²¹

Za literarnega prevajalca je po osvoboditvi veljalo, da je ali bi vsaj moral biti umetnik, sicer reproduktivni umetnik, toda z vsemi darovi pravega pesnika. Literarni prevajalec se rodi, tako kakor pesnik – ni ga

mogoče samo izšolati, je menil Božidar Borko,²² Sovreta pa je od standardnih, »tehničnih« prevajalskih postopkov znova in znova zanašalo k naštevanju individualnih, tudi čisto subjektivnih, »umetniških« iznajdb, in prav posebno ga je mikala problematika prevajanja »metaforičnih izrazov«. Njegova splošna ugotovitev je bila: »Dobesedni prevod bi povedal premalo in bi ne bil zvest originalu.«²³ »Treba je najti pravo mejo, do koder se sme prevajalec tesno naslanjati na original. Moj prevod je literaren, ne filološki.«²⁴

Sovrè se je v svojih predvojnih in povojnih razmišljanjih rad opiral na mitološko metaforično, metafizično romantično kategorijo »genij« ali »duh« jezika,²⁵ Albreht na enako skrivnostno in neoprijemljivo »dušo« jezika, ki jo lahko dojamemo in izrazimo le genij: »Vsaka umetnina izdihava svoj poseben čar [...] Prevod, ki zajame to neotipljivo in neopredeljivo svojstvenost [...] v vsej njeni neokrnjenosti, je umetniška tvorba. V dobrem prevodu spregovori tuj genij kakor v svoji materinščini. In bralec sploh ne ve, kaj je bral, izvornik ali prevod.«²⁶ Le še korak je manjkal do sklepa, da je najbližja izvorniku svobodna umetniška prepesnitev, taka prepesnitev pa »ni več prevod v pravem, ampak samo v prenesenem pomenu besede.«²⁷ Tu se je končno postavilo tudi staro, osnovno vprašanje – »ali je lirika sploh prevedljiva.«²⁸ Kajetan Gantar je o tem močno podvomil: »Vsaka pristno lirična poezija je v bistvu neprevedljiva. [...] Prevajalec take lirike lahko stori samo dvoje: ali izvorno pesemsko besedilo dobesedno reproducira in tako pripomore bralcu do umevanja ‚vsebine‘; ali pa pesem v sebi podoživi in ob njej ustvari lastno soumetnino. V drugem primeru lahko govorimo o prevodu le, kolikor nam ta izpričuje, na kakšno resonanco je prvotna pesem naletela v prevajalčevi duševnosti; v ostalem je tak prevod popolnoma samostojna umetnina s svojo lastno organsko zakonitostjo, neodvisno od prvotne predloge.«²⁹

Za vsa ta razmišljanja je značilno, da so nastala ob najmanj obsežnih, zato pa najzahtevnejših področjih literarnega prevoda – ob prevodih poezije in ob prevodih iz časovno, kulturno in jezikovno oddaljenih antičnih književnosti. Gantar se je ukvarjal s kombinacijo tega dvojega – z grško in rimsko liriko, vendar je svojo tezo razširil na širše območje lirične poezije nasploh, z omejitvijo, da gre za ‚pristno‘ lirično poezijo, ta opredelitev pa seveda dopušča različne subjektivne razlage. Tone Pavček, ki se je ukvarjal s prevodi iz časovno, kulturno in jezikovno bližjih literatur, je sklepal drugače: tudi po njegovi sodbi je prevajanje, namreč prevajanje poezije, izredno zahtevno in »iz tega logično sledi, da je dobrih prevodov malo«, kakor dokazuje ob prevodih uglednih prevajalcev, tudi ob Vidmarjevih, Albrehtovih, Gradnikovih itd. Toda redkost dobrih prevodov in celo splošna siromaščina slovenske prevodne književnosti ga nista navedli k misli, da je slovenska literarna prevod načelno problematičen. Nasprotno. »Trdim, da je slovenščina že tako bogata in naš pesniški zaklad tako močan, da je mogoče preliti v naš jezik vsako tujo pesem.«³⁰ To prepričanje je Pavček oprl na svoj novi pogled na razmerje med izvorno in prevodno književnostjo. Prej je bilo precej razširjeno mnenje, da je prevod lahko koristna jezikovna in literarna spodbuda domači ustvarjalnosti, Pavček pa je sodil, da umetniški prevod lahko doseže le raven, ki jo je dosegla izvorna literatura, pravzaprav poezija posameznega naroda. Za Župančiča je npr. dotlej veljalo, da je prevajal takrat, kadar mu je zmanjkalo navdih za izvorno pesnjenje, torej se je med prevajanjem spustil z ustvarjalne ravni na poustvarjalno, čeprav še vedno umetniško, Pavček pa je to antitetično

alternativnost spremenil v paralelno soodvisnost: dokler je bil Župančič dober pesnik, je tudi dobro prevajal, ko je onemogel kot pesnik, je prevajal neumetniško.³¹

V razmišljanjih o problematiki prevoda se je torej nasploh razvilo prepričanje, da je prevajanje izredno težko, zahtevno delo z mnogimi elementi kreativnosti in da je zato dober prevod zelo redek. Temu ustrežno je Sovrre nekdanje idilične prispodobe o prevodu kot tujem izvorniku, »presajenem na domači vrt« ali »preoblečenem v obleko domačega jezika«, nadomestil s Kvintilijanovo bojno metaforo – prevod je rezultat prevajalčeve borbe z originalom.³² Sredi šestdesetih let je nazadnje Menart čisto stvarno ugotovil: »Prevod nikdar ne more biti isto kot izvornik.«³³ Iz tega pa tudi zanj, tako kakor prej za Pavčka, ne sledi sklep, da prevod načelno ni mogoč – nasprotno, neprevedljiva se mu zdijo le redka dela. »Prevod torej ne more biti isto kot izvornik,« ponavlja. »S tem pa še ni rečeno, da ne more biti pomensko isti in enako lep, tak, da kot celota nudi bralcu domala isto« kot izvornik. Prevajalec naj se zato »trudi za čim dobesednejše prevajanje,« vendar le, »če to ni v škodo pravemu pomenu, blagoglasju, razpoloženju pesmi in oblikovni skladnosti.« Toda tudi Menart je prepričan, da je dozdevno najbolj zaželeni dobesedni prevod dejansko ponavadi najslabši. Prevajalec se je zato »v želji, da bi prevajal čim zvesteje, zelo pogosto prisiljen zateči k navideznemu oddaljevanju od izvornika.« Prav z oddaljevanjem, katerega mejo določata prevajalčev »prirojeni čut in preudarnost«, pa »mu ostane v pravem pomenu besede.«³⁴

Starejša generacija povojnih prevajalcev od Sovreta do Albrehta se je v svojih spisih o prevodu in prevajanju sklicevala na Goetheja, Schopenhauerja in Willamowitza, ki je enemu izmed svojih esejev o prevodu dal značilen naslov *Die Kunst der Übersetzung* (1924), podobno kakor še nekateri avtorji za njim, npr. pri nas manj znani Thomas Savory (*The Art of Translation*, 1957) in bolj znani Jiří levý (*Umění překlada*, 1963). Mlajši rod povojnih prevajalcev, zlasti tistih, ki so sodili v »kritično generacijo«, je načelno razmišljanje o prevodu in prevajanju problemsko poglobil in razširil, loteval pa se ga je kot čisto novega, še nenačetega področja in se pri tem ni poimensko skliceval niti na tuje niti na domače avtorje, čeprav se je nanje posredno ali neposredno, vede ali nevede opiral. To ni naključje, saj je njihovo pisanje temeljilo predvsem na izkušnjah in doživetjih ob lastnem prevajalskem delu, sicer pa ostajalo v okvirih del o »prevajalski umetnosti«, v katerih se romantični pogledi na jezik in umetniško ustvarjanje družijo s klasicističnimi, filozofski s filološkimi, splošno programski z ozko normativnimi. Poudarki so pri različnih avtorjih različni, na splošno pa je mogoče reči, da patetične tone neposrednih nadaljevalcev Župančičeve tradicije nadomeščajo pogovorni, sprva polemično priostreni toni mlajšega rodu, ki nato v zrelejšem obdobju šestdesetih let postajajo stvarnejši, manj čustveno razvneti. Zaverovanost v umetniški prevod in prevajanje kot vzvišeno, razumsko neobvladljivo poslanstvo, ki pa je nekam paradoksnost povezano s »tehniko«, tj. z iskanjem enoumnih, splošno veljavnih prevajalskih formul in pravil, nadomešča pozornost, bolj na literarnoteoretične kakor na lingvistične kategorije oprto opazovanje literarnega prevoda.

Ne glede na te razlike je poetika literarnega prevoda na Slovenskem do srede šestdesetih let domala soglasno izražala privrženost svobodnejšemu, a umetniško učinkovitejšemu prevodu v primeri s filološko zvestim, toda umetniško neučinkovitim. Načelo prevoda kot

samostojne umetnine se je pri nas uveljavilo že v dvajsetih in tridesetih letih, še precej časa po vojni pa je ostalo uokvirjeno v bipolarno-antitetični vzorec mišljenja in izražanja. Člani »kritične generacije« so očitno iskali pot h kompleksnejšemu razumevanju literature in s tem tudi literarnega prevoda. Z Menartovo dialektiko svobodnejšega prevoda, ki se oddaljuje od izvornika zato, da bi mu bil kot celota zvestejši, se je poetika prevoda pri nas že približala novejšim znanstvenim, tudi lingvističnim razlagam prevoda.

OPOMBE

Razprava je dopolnjen referat z mednarodnega simpozija »Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura«, ki je bil v začetku julija 1986 na ljubljanski univerzi.

¹ Prim. Jutro, Kritika, Sodobnost.

² J. Vidmar, *Prevodi iz ruščine*. Kritika I, 1925/26, št. 6, str. 90–93; citat je s str. 90.

³ Prav tam, str. 90.

⁴ Fran Albrecht, *Nekaj opomb o prevajalcih in prevajanju*. Modra ptica III, 1931/32, str. 97–99 in 133–135; prim. zlasti str. 134. »Mi vsi smo zaverovani v velike, široke geste, v literature velikih narodov. Iz teh povečini prevajamo ne samo prvovrstna, ampak tudi drugovrstna in celo tretjevrstna dela, medtem ko poznamo literature malih narodov bore malo [...]. Niti po njih najboljših delih ne! Pa vendar smo Slovenci tako rekoč proletarci v družbi narodov. Že zgolj razredna zavest bi nam tedaj morala velevati, da se tesneje oklenemo svojih socialno in kulturno sorodnih nam drugov. Finci, Islandci, Norvežani, Leti, Slovaki [...]. Končno se v duhovnem svetu narodi ne dele v velike in majhne, temveč samo v duhovno plodne in neplodne.«

⁵ *Slovenska bibliografija 1945–47*. Sestavila Štefka Bulovec. Ljubljana 1948, str. 112–113. – *Slovenska bibliografija II, 1948*. Sestavila Štefka Bulovec. Ljubljana 1950, str. 61. – *Slovenska bibliografija III, 1949*. Sestavila Štefka Bulovec. Ljubljana 1951, str. 67. – *Slovenska bibliografija IV, 1950*. Sestavila Štefka Bulovec. Ljubljana 1952, str. 104. – *Slovenska bibliografija V, 1951*. Priredil Janez Logar s sodelovanjem Štefke Bulovec in Ančke Posavec, Ljubljana 1953, str. 95. – *Slovenska bibliografija IX, 1955*. Priredil Janez Logar s sodelovanjem Štefke Bulovec in Ančke Posavec. Ljubljana 1958, str. 101. – *Slovenska bibliografija XIV, 1960*. Priredil Janez Logar s sodelovanjem Štefke Bulovec in Ančke Posavec. Ljubljana 1964, str. 120. – *Slovenska bibliografija XIX, 1965*. Priredil Janez Logar s sodelovanjem Bože Pleničar in Ančke Posavec. Ljubljana 1969, str. 157.

⁶ Tone Potokar, *Poglavje o prevajanju*. Novi svet III, 1948, str. 872–876, zlasti str. 875: »Pri nas se prevaja zelo veliko. Kdaj pride čas, ko bodo poklicani vzeli [i] v roke vsaj vsako stoto knjigo in jo primerjali z originalom? [...] naše revije [se...] sploh ne zmenijo več za prevode [...] zadnja tri leta ni še nihče sistematično pregledal in ocenil vsaj najpomembnejša prevedena dela. Zlasti prevajalcev iz ruščine je sila veliko, pa bi bilo rešetanje prevodov več kakor zaželeno. Dandanašnji, ko je umetniški prevod posebej visoko cenjen, saj so vpeljane celo zvezne nagrade zanj, bi morala tudi uredništva revij vsaj malo skrbeti, da bi poklicani spregovorili o prevodih in prevajalcih. Samo zato, ker se prevaja s tako naglico in nesistematično, ker lahko prevaja kdor koli in kar koli, smo danes priča raznim nemogočim prevodom.«

⁷ N. Preobraženskij, M. Solohov, *Tihi Don*. [...] Slavistična revija, IV, 1951, str. 293–306.

⁸ H. G. [rūn], *O prevajalski politiki*. Naši razgledi I, 1952, št. 14, str. 23.

⁹ Lojze Smasek, *Ali je izbor prevodov, ki jih izdajajo naše založbe, dober in pameten?* Beseda II, 1953, št. 9, str. 573–574. Lojze Smasek, *Kje so ovire za boljše prevodno literaturo?* Beseda IV, 1955, št. 3–4, str. 227–233.

¹⁰ *Quality in Translation*. – *La qualité en matière de traduction*. Proceedings

of the IIIrd Congress of the International Federation of Translators (FIT), Bad Godesberg 1959. Ur. E. Cary in R. W. Jumpelt. New York, 1963, str. 215–216, 219–220, 225–228.

¹¹ *Quality in Translation* (prim. op. 10), str. 215.

¹² Lojze Smasek, *Ali je izbor prevodov* [...] (prim. op. 9), str. 573: »Obstaja neka bistvena razlika med n.pr. ameriškim in nemškim založništvom na eni strani in našim na drugi. Ta razlika je kvalitetna in ne samo kvantitetna, saj nas že bežen pogled v bibliografijo seznanja z dejstvom, da je velika večina pri njih izhajajočih del originalnih (v najslabšem primeru je odnos med originalni in prevodi 50:50). Pri nas je obratno. Absolutno večino knjižne žetve predstavljajo prevodi. Dve, tri originalna dela na leto so komaj omembe vredna (pri tem ne mislim na njih kvaliteto). Tako pridemo do zaključka, da je slovensko založništvo zgolj reproduktivno udejstvovanje [...]«

¹³ *Quality in Translation* (prim. op. 10), str. 228.

¹⁴ *Quality in Translation* (prim. op. 10), str. 215: »Das Übersetzen literarischer Werke spielt in meinem Lande (Jugoslawien) eine hervorragende und äusserst wichtige Rolle. [...] Nach meiner Ansicht ist das Übersetzen eine schwere und verantwortungsvolle Arbeit. Diese Arbeit ist ausserordentlich wichtig nicht nur für die innere kulturelle Entwicklung eines Landes, sondern ist auch von grosser internationaler Bedeutung. Die Übersetzer schlagen Brücken zwischen den Völkern [...]. Somit dienen die Übersetzer mit ihrer Arbeit einer tiefen internationalen Idee.«

¹⁵ J. Vidmar, *Prevodi iz ruščine* (prim. op. 2), str. 90.

¹⁶ A. Sovrè, *Euripides – Bradač, Medeja*. Kritika I, 1925, št. 2, str. 25–27. S str. 27: »Prelagatelj pravi v uvodu, da mu je bilo pri prevajanju do govornosti jezika, zbog česar da je tuintam izrazil kako misel širše kakor izvornik; sklicuje se pri tem na mojstra Willamowitza, ki tudi tako dela. Temu ne moremo pritrditi. Dejstvo, da ima prevod kakih 120 stihov več ko izvornik, škoduje njegovi vrednosti bolj nego koristi govornosti. Da se tudi jaz oprem za avtoriteto, ki mi je v tehniki prevajanja celo nad Willamowitza, opozorim na nedosežno zgoščenost in jezgrovitost Župancičevih verzov v njegovih prevodih iz angleščine [...]«

¹⁷ Tone Pavček, *Poezija v prevodih*. Beseda II, 1952, št. 1, str. 23–29; št. 2, str. 98–102; citat je s str. 25.

¹⁸ Janez Menart, *O prevajanju poezije*. Sodobnost XIII, 1965, št. 7, str. 665–680; citat je s str. 680.

¹⁹ J. Vidmar, *Prevodi iz ruščine* (prim. op. 2), str. 91.

²⁰ A. Sovrè, *Euripides – Bradač, Medeja* (prim. op. 16), str. 26.

²¹ Anton Sovrè, *K tehniki prevajanja latinske proze*. Jezik in slovstvo I, 1955/56, št. 1, str. 6–11; št. 2, str. 33–40; citat je s str. 6.

²² »Interpres nascitur«. *Quality in Translation* (prim. op. 10), str. 216.

²³ Anton Sovrè, *K tehniki prevajanja latinske proze* (prim. op. 21), str. 34.

²⁴ A.[nton] S.[ovrè], *Predgovor*. V: Herodot, *Zgodbe*. Prvi del. Poslovenil Anton Sovrè. Ljubljana 1953, str. 6.

²⁵ Prim. op. 20 in 21.

²⁶ Fran Albrecht, *Nekaj opomb o prevajalcih in prevajanju* (prim. op. 4), str. 99; ta svoj spis je Albrecht po vojni objavil še v treh variantah: *O prevajalcih in prevajanju*. Slovenski poročevalec, 27. XI. 1955. – *O prevajalcih in prevajanju*. Kamniški zbornik V, 1959, str. 83–85. – *Vom Übersetzen und von der Qualität des Übersetzens*. V: *Quality in Translation* (prim. op. 10), str. 257–264.

²⁷ Fran Albrecht, *O prevodu Heinejeve lirike*. Naša sodobnost V, 1957, št. 6, str. 540–544; citat je s str. 542.

²⁸ Prav tam, str. 541.

²⁹ Kajetan Gantar, *Katul v slovenski prepesnitvi*. Naša sodobnost VII, 1959, št. 10, str. 947–950; citat je s str. 949.

³⁰ Tone Pavček, *Poezija v prevodih* (prim. op. 17), str. 24.

³¹ Prav tam, str. 102.

³² Anton Sovrè, *K tehniki prevajanja latinske proze* (prim. op. 21), str. 6.

³³ Janez Menart, *O prevajanju poezije* (prim. op. 18), str. 667.

³⁴ Prav tam, str. 667, 670, 673, 674.